

EKAUM
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI
ARAŞTIRMA VE UYGULAMA
MERKEZİ

**II. ULUSAL
KADIN
TEMALI
ÖĞRENCİ
KONGRESİ**

**TAM
METİN
BİLDİRİ
KİTABI**

8 MART 2022

Editör

Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ

ETÜ YAYINEVİ

ISBN 978-605-73570-1-4

II. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

EKAUM
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

TÜBİTAK

II. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

BİLDİRİLER KİTABI

(8 MART 2022)

ERZURUM

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi Bahtinur MÖNGÜ

EKAUM
KADIN VE AİLE ÇALIŞMALARI
UYGULAMA VE ARAŞTIRMA
MERKEZİ

e-ISBN

978-605-73570-1-4

YAYINEVİ

Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınevi

Bu eserin tüm yayın hakları Erzurum Teknik Üniversitesi Yayınevi'ne aittir. Eserde yayımlanan bildirilerin yasal ve bilimsel sorumluluğu yazara aittir. Çoğaltılamaz ve kaynak gösterilmedikçe kullanılamaz.

Bu kongre BİDEB 2223-b Yurtiçi Bilimsel Etkinlik Düzenleme Programı kapsamında TÜBİTAK tarafından desteklenmektedir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....V

KURULLAR.....VI

KONGRE PROGRAMI XI

DAVETLİ KONUŞMACILAR XIII

BİLDİRİLER

- **TÜRK SINEMASINDA NAMUS KAVRAMI ÜZERİNE BİR İNCELEME.....1**
- **ANGST NOVELİ VE A PERFECT MURDER FİLMİNİN MEDYALARARASILIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ.....10**
- **YALNIZ SEYAHAT EDEN KADINLARIN MOTİVASYONLARI VE KISITLAYICILARI.....16**
- **BİR DİŞİLİK SEMBOLÜ OLARAK ‘MAĞARA’.....22**
- **BADE İÇEN KADIN AŞIKLAR.....35**
- **FEMİNİST İKTİSAT TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE KADININ GÖRÜNMEYEN EMEĞİ: ZAMAN SERİSİ ANALİZİ.....53**
- **TANRIÇA ATHENA’DAN 1325 SAYILI GÜVENLİK KURULU KONSEYİ KARARINA KADINLARIN ÇATIŞMA VE BARIŞ SÜREÇLERİNDE ROLÜ.....69**
- **SOSYAL MEDYADA VAR OLMAYA ÇALIŞAN KADINLAR: KULLANICI İSMİ OLARAK MESLEĞİNİ VE YANINDA ANNELİK KİMLİĞİNİ KULLANAN KADIN PROFİLLER.....74**
- **TÜRKİYE’DE 1950 SONRASI KENTLEŞME SRECİNDE TOPLUMSAL DEĞİŞİM: KADININ KİMLİK İNŞASI.....94**
- **TOPLUM 5.0 VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE KADIN EMEĞİ.....107**
- **SÖMÜRGE GÜCÜ, ATAERKİL VE MADUN KADINLAR.....123**

- **DÖRDÜNCÜ DALGA FEMİNİST HAREKET YÖNTEMİ OLARAK SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN HAK ARAMA EYLEMİNİN TOPLUM BAĞLAMINDA KABULÜ.....130**
- **19. YY. DİYARBEKİR ŞER'İYYE SİCİLLERİ VE İSTANBUL BÂB MAHKEMELERİ MUHALEA KAYITLARI IŞIĞINDA OSMANLI'DA KADINA BİR BAKIŞ.....145**

ÖNSÖZ

'Kadın' olmanın bile sorun olduğu bu dünyada kadını ve kadın sorunlarını tartışma cesareti göstermiş olan kıymetli katılımcılarımız, sizlerle bu yıl ikincisini gerçekleştirdiğimiz kongremizde buluşmanın mutluluğunu yaşıyoruz. Öncelikle, 8 Mart'a ithafen düzenlediğimiz kongremizin amacına uygun bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan ve destek veren herkese sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Başta Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörlüğü olmak üzere, Bilgi İşlem Daire Başkanlığı, Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü ve Dijital Ofis Çalışanlarına katkılarından ötürü müteşekkirimiz. Ayrıca BİDEB 2223-b Yurtiçi Bilimsel Etkinlik Düzenleme Programı kapsamında kongremize destek veren TÜBİTAK'a teşekkür ediyoruz.

Kongremiz için gönderilen özetlerin değerlendirilmesi noktasında kıymetli bilgi ve birikimleri ile son derece titiz ve adil bir değerlendirme yapılabilmesini sağlayan bilim/hakem kurulumuzun her bir üyesine de sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Kongre süresince her bir oturumu yöneterek tüm oturumların akışa uygun olarak yapılmasını sağlayan oturum başkanı hocalarımızın her birine de yine sonsuz teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ayrıca kongremize davetli konuşmacı olarak katkıda bulunan sayın Prof. Dr. Şennur Tutarel Kışlak hocamıza da teşekkür ediyoruz. Bundan sonraki akademik etkinliklerimizde de birlikte çalışmayı ümit ediyor ve bekliyoruz.

Kongreyi gerçekleştirmek için belirlediğimiz tarihler içerisinde 55 farklı üniversitede lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerine devam eden 100 kıymetli arkadaşımızdan destek gördük. Bu yıl ikincisini düzenlediğimiz kongremizde ilkinden daha yoğun ilgi görmemiz bizi oldukça memnun etti ve bir sonraki kongremiz için heyecanlandırdı. Bu anlamda kabul edilsin veya edilmesin kongremize bildiri özetlerini gönderip bize destek olan tüm öğrenci arkadaşlarımıza büyük minnettarlık duyuyoruz. Ayrıca konuşmacılarımızı dinleyerek soru, itiraz ve katkılarıyla, kongremizin zengin bir platforma dönüşmesini sağlayan tüm genç arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyoruz.

Bir sonraki kongremizde tekrar görüşmek ümidi ile saygılarımızla...

KONGRE DÜZENLEME KURULU

KURULLAR

KONGRE DÜZENLEME KURULU

ONURSAL BAŞKAN

Bülent Çakmak (Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü)

KONGRE BAŞKANI

Emel Zorluoğlu Akbey

DÜZENLEME KURULU ÜYELERİ

Bahtinur Mönü

Burçak Sönmez

Büşra Aslan Cevheroğlu

Elif Düzgün

Emel Zorluoğlu Akbey

Nurşen Adak

Pouneh Abdollahı Fard

Reva Balcı Akpınar

Samet Baytar

Şennur Tutarel Kışlak

Tanju Toka

BİLİM KURULU

Asuman Altay

Dokuz Eylül Üniversitesi

Ayça Eminoğlu

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Aylin Tutkun Ünal

Üsküdar Üniversitesi

Ayşe Akın

Başkent Üniversitesi

Ayşe Gündüz Hoşgör

Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Ayşe İnan Kılıç

Sinop Üniversitesi

II. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Belkız Kızıltan	Avrasya Üniversitesi
Bertil Emrah Oder	Koç Üniversitesi
Deniz İşiker Bedir	Mardin Artuklu Üniversitesi
Derya Arslan	Bitlis Eren Üniversitesi
Dilek Erol	Uşak Üniversitesi
Elif Yüksel Oktay	Yalova Üniversitesi
Emine Gerçek Öter	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Fatma Akkuş Yiğit	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Gamze Turan Başara	Çankaya Üniversitesi
Gülriiz Uygur	Ankara Üniversitesi
Halime Ünal Reşitođlu	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Handan Asude Başal	Uludağ Üniversitesi
Hatice Kumcağız	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Işıl Baş	İstanbul Kültür Üniversitesi
Mehtap Demir Güven	İstanbul Üniversitesi
Nermin Yeniköse	Başkent Üniversitesi
Nur Çetin	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Nurşen Adak	Akdeniz Üniversitesi
Özge Gürsoy Atar	Beykent Üniversitesi
Reva Balcı Akpınar	Atatürk Üniversitesi
Reyhan Ayşen Wolff	Giresun Üniversitesi
Seher Ergüney	Atatürk Üniversitesi
Serpil Çakır	İstanbul Üniversitesi
Sibel Bayıl Ođuzkan	Gaziantep Üniversitesi
Sine Erdoğan Morçin	Süleyman Demirel Üniversitesi
Süheyla Üçışık Erbilen	Doğu Akdeniz Üniversitesi
Şule Çeviker Ay	Düzce Üniversitesi
Ülviyye Sanılı Aydın	Manisa Celal Bayar Üniversitesi
Yeliz Biber Vangölü	Atatürk Üniversitesi
Zehra Işık Çalışkan	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

HAKEM KURULU

Adem Kantar

Alev Karaduman

Arsev Ayşen Arslanoğlu Yıldırım

Ayşe Nur Özdemir

Ayten Can

Bahtinur Mönkü

Barış Berhem Acar

Betül Koçak

Burçak Sönmez

Büşra Aslan Cevheroğlu

Derya Gürcan Yıldırım

Derya Tekin

Duygu Kamacı Gencer

Elif Düzgün

Emel Zorluoğlu Akbey

Emrah Yılmaz

Fahrünnisa Kazan

Fatma Yaşın Tekizoğlu

Ferhat Değer

Görkem Kutluer

Gülçin Oktay

Gülşen Kaynar

Hadi Bak

Hasan Daşdemir

Hatice Akın Zorba

Hatice Çeçen Çelik

Işıl Karabey Aksakallı

İlayda Türk

II. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

İlknur Beyaz Özbey

İrem Aslan Seyhan

Kader Altın

Kenan Koçak

Koray Üstün

Mehmet Emin Balcı

Melike Karabacak Yılmaz

Meral Salman Yıkmış

Müberra Bağcı

Nesibe Ayşe Sağlam

Neslihan Altuncuoğlu

Neslihan Ünal

Neşe Oktay

Nilgün Sofuoğlu Kılıç

Nilüfer Yıldırım

Nurgül Karakurt

Oğuzhan Ekinci

Ömer Faruk Karataş

Pınar Elmas

Polat Sel

Pouneh Abdollahıfard

Rukiye Kaya Satılmış

Sait Sinan Atılğan

Seçil Özdemir Metlioğlu

Selçuk Yazıcı

Selda Adiloğlu

Serap Bedir Kaya

Seray Akça

Serel Akdur Çiçek

Sezin Seda Altun

II. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

Songül Alşan

Şennur Bakırtaş

Tanju Toka

Tarana Oktan

Volkan Ertit

Yıldırım Özsevgeç

Zehra Ertuğrul Yaşar

Zeynep Ardıç

Zeynep Karaca

Zeynep Kurnaz

Zuhal Erođlu Koşan

Zuhal Güler

KONGRE PROGRAMI

9:30-10:00 Açılış Konuşması: Prof. Dr. Bülent Çakmak (Erzurum Teknik Üniversitesi Rektörü)

I. Oturum

Kolaylayıcı: Doç. Dr. Halime Çavuşoğlu

10:00-10:10 Merve Yıldız Çakmak: Geçmişten Günümüze Türk Dillerinde Seks İşçisi Kadınların Adlandırılması (Erzurum Teknik Üniversitesi)

10:10-10:20 Rümeyza Bedirhanoglu: Türk Sinemasında Namus Kavramı Üzerine Bir İnceleme (Atatürk Üniversitesi)

10:20-10:30 Şule Özkan: Angst Romanı ve A Perfect Murder Filminin Medyalararasılık Bağlamında İncelenmesi (Sakarya Üniversitesi)

10:30-10:40 Aybüke Gül: Yalnız Seyahat Eden Kadınların Motivasyonları ve Kısıtlayıcıları (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)

10:40-11:00 Soru-Katkı

11:00-11:15 Mola

II. Oturum

Kolaylayıcı: Doç. Dr. Serap Bedir Kara

11:15-11:25 Asiye Turan – Ayşe Deniz Güneş: Ütopik ve Distopik Kurgularla Kadın (Erzurum Teknik Üniversitesi)

11:25-11:35 Zeynep Tiryaki Alqudwa: Bir Dişilik Sembolü Olarak “Mağara” (Trabzon Üniversitesi)

11:35-11:45 Suna Ün: Bade İçen Kadın Aşıklar (Artvin Çoruh Üniversitesi)

11:45-11:55 Gamzenur Coşkun – Rukiye Aykoç: Feminist İktisat Teorisi Çerçevesinde Kadının Görünmeyen Emegi: Zaman Serisi Analizi (Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

11:55-12:15 Soru-Katkı

12:15-13:30 Öğle Arası

Davetli Konuşmacı

13:30-14.15 Prof. Dr. Şennur Tutarel Kışlak (Ankara Üniversitesi Psikoloji Bölümü)

14:15-14:30 Mola

III. Oturum

Kolaylayıcı: Öğr. Gör. Dr. İlayda Türk Höl

II. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

14:30-14:40 Reşide Serin: Tanrıça Athena'dan 1325 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararına Kadınların Çatışma ve Barış Süreçlerinde Rolü (Milli Savunma Üniversitesi)

14:40-14:50 Türkan Temurtaş: Sosyal Medyada Var Olmaya Çalışan Kadınlar: Kullanıcı İsmi Olarak Mesleğini ve Yanında Annelik Kimliğini Kullanan Kadın Profiller (Kocaeli Üniversitesi)

14:50-15:00 Selinay Kılıç: Türkiye'de 1950 Sonrası Kentleşme Sürecinde Toplumsal Değişim: Kadının Kimlik İnşası (Gebze Teknik Üniversitesi)

15:00-15:10 Nursema Ünlü – Gözde Toprakçı Alp: Toplum 5.0 ve Dijital Dönüşüm Sürecinde Kadın Emeği (İnönü Üniversitesi)

15:10- 15:30 Soru-Katkı

15:30-15:45 Mola

IV. Oturum

Kolaylayıcı: Dr. Öğr. Üyesi Serap Atasever Belli

15:45-15:55 Sabahattin Güzel: Boşanmış ya da Eşini Kaybetmiş Kadınların İş Gücüne Katılım Durumları – Fatih İlçesi Örneği (İstanbul Aydın Üniversitesi)

15:55-16:05 Hüseyin İçen: Sömürge Gücü, Ataerkil ve Madun Kadınlar (Atatürk Üniversitesi)

16:05-16:15 Ceren Öztürk: Dördüncü Dalga Feminist Hareket Yöntemi Olarak Sosyal Medya Üzerinden Hak Arama Eyleminin Toplum Bağlamında Kabulü (Trakya Üniversitesi)

16:15-16:25 Hande Yavuz: 19.Yy. Diyarbakir Şer'iyye Sicilleri ve İstanbul Bâb Mahkemeleri Muhalea Kayıtları Işığında Osmanlı'da Kadına Bakış (İbn Haldun Üniversitesi)

16.25-16.45 Soru-Katkı

16.45-17.00 Kapanış Konuşması

**19. YÜZYIL DİYARBEKİR ŞER‘İYYE SİCİLLERİ VE İSTANBUL BÂB
MAHKEMELERİ MUHÂLEA KAYITLARI IŞIĞINDA OSMANLI’DA KADINA
BAKIŞ**

Hande YAVUZ*

ÖZET

Şer‘iyye Sicilleri diğer bir ifade ile Kadı Sicilleri Osmanlı mahkemelerinde kayıt altına alınan davaların toplandığı defterleri ifade etmektedir. Bu kayıtlar Osmanlı Devleti’nde İslâm hukukunun kadılar tarafından nasıl yorumlandığının yanı sıra siyasî, sosyal ve ekonomik birçok noktada toplumun yapısının incelenebileceği aslî kaynakları oluşturmaktadır. Dolayısıyla Osmanlı toplumunda kadının konumunu tespit etme noktasında da başvurulabilecek birincil kaynaklar Kadı Sicilleridir. Çalışmamızda söz konusu kayıtları merkeze alarak Osmanlı Devleti’ne uzun süre başkentlik yapmış İstanbul ile merkezden uzak fakat köklü medrese geleneği ile ilmî açıdan temayüz etmiş Diyarbekir ilinin Şer‘iyye Sicilleri mukayese edilmektedir. Ne var ki bu hususta derinlemesine bir çalışma yapabilmek adına çalışmamız 19. yy. ve kadının teklifi ile birlikte tarafların belli şartlar üzerinde anlaşmaları sonucu boşanmaları anlamına gelen “muhâlea” kayıtları ile sınırlandırılmıştır. Sonuç olarak bildirimiz 19. yy. muhâlea kayıtları özelinde bir yandan Osmanlı Devleti’nde merkezde ve merkezden uzak yerlerde İslam hukukunun uygulanışına/yorumlanışına diğer yandan ise kadınların toplumdaki konumuna bütüncül bir şekilde bakma imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Aile, Kadın, Boşanma, Muhâlea, Şer‘iyye Sicilleri, İstanbul Bâb Mahkemeleri, Diyarbekir.

GİRİŞ

İslam hukukunun eleştirildiği en geniş alanları kadın, aile ve toplumsal cinsiyet konuları oluşturmaktadır.⁴ Hâlbuki tekâmül⁵ felsefesi üzerine inşa edilmiş olan İslam hukukunu bütüncül bir şekilde değerlendirmeden kavramamız oldukça güçtür. Zira parçacı bir bakış açısı bizleri birçok çıkmaza sürükleyecek hatta zaman zaman hükümlerin adaletsizce

* İbn Haldun Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri, İslâm Hukuku Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

⁴ Detaylı bilgi için bkz. (Tucker,2008; Ali,2005).

⁵ Arapçadan dilimize geçmiş bir sözcüktür. Kök itibari ile **كامل** fiilinden türemiştir. Tamamlama, bütünü oluşturmak için birleşme anlamlarına gelmektedir.

vazedildiği vehmine kapılmamıza sebebiyet verecektir. Oysaki bütüncül bir bakış açısı ile bakıldığında İslam hukukunun adalet zemini üzerine inşa edilmiş ve oldukça kuşatıcı bir yapıya sahip olduğu fark edilecektir. Dolayısıyla evlilik ile hâsıl olması beklenen maksatlar da göz önünde bulundurulduğunda İslam hukukunda hak ve sorumluluk dengesinin oldukça hassas bir dengeyle kurulduğu yadsınamaz bir gerçek olarak karşımıza çıkacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm'de evlilik birçok âyet-i kerîmeyle teşvik edilmekte (en-Nisâ 4/19, 21; en-Nûr 24/32; er-Rûm 30/21), boşanmak ise hadis-i şeriflerde Allah'ın en sevmediği helal olarak nitelendirilmektedir (Ebû Davud, 2012: 2177). Fakat buna rağmen kişilerin birbirlerine karşı sorumluluklarını yerine getiremedikleri durumlarda boşanmaları iki taraf için de en uygun yol olarak görülmektedir. İslam hukukunda üç farklı yol ile evlilik akdi sonlanabilmektedir. Mahiyetlerine göre farklılık gösteren bu türler “talâk, muhâlea ve tefrik” şeklinde isimlendirilmektedir. Talâk, erkeğin doğrudan yahut mecazî lafızlar kullanarak nikâh akdini sona erdirmesidir (Acar, 2010: 496-500; Yaman, 2017: 74-76). Tefrik, evliliğin yargı yoluyla sona erdirilmesi durumudur (Aslan, 2015: 227; Döndüren, 2011: 342). Muhâlea ise “Birbirleriyle anlaşmakta güçlük çeken eşlerin Allah'ın hududunu çiğnemekten korkmaları sonucu kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında kocanın razı olması üzerine evlilik bağından kurtulması” (Atar; 2005:399-402; Aslan, 2015:246) anlamına gelmektedir.

Erkeğin tek taraflı tasarruf yetkisini ifade eden “talâk” metodu İslam hukukunun ataerkil bir sistem olduğunun iddia edilmesi noktasında referans alınan temel konulardan birisidir. Fakat İslam hukuku her ne kadar talâk metodunda boşama yetkisini sadece erkeğe vermiş olsa da kadın haklarını da koruma altına almıştır. Nitekim kadın belli gerekçelerle⁶ yargıya başvurabilmekte ve eşinden boşanabilmektedir. Öte yandan vâkıya bakıldığında boşanma davaları noktasında talâk metodu yerine kadının yargı yoluyla yahut tek başına boşanma kararı aldığı ve tarafların anlaşmaları sonucu evlilik akdinin sonlandığı muhâlea metodunun daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. Nitekim Şer'iyye Sicillerindeki talâk ve tefrik kayıtlarının muhâlea kayıtlarına oranı tespitimizi destekler niteliktedir.

Osmanlı Şer'iyye Sicilleri çeşitli konularda kadının –hâkim- onayı ve kararı bulunan mahkeme kayıtlarının toplandığı defterlerdir. Söz konusu defterlerin Osmanlı mahkemelerinde görülen dava konuları esas alınarak farklı yazım usullerine göre kendisine has bir sistematik içerisinde kayıt altına alındığı görülmektedir (Uğur,2010:8-11). Osmanlı'da

⁶ Detaylı bilgi için bkz. (Aslan, 2015:227-246; Döndüren, 2011:423-430)

büyük şehirlerde kadınların yardımcıları olan nâibler tarafından yönetilen mahkemelere ise “Bâb Mahkemesi” denmektedir. Bu mahkemeler kazaları dâhilindeki yerlerde kadının işlerinin yoğunluğu sebebiyle nâibinin başkanlık ettiği mahkemelerdir. Kahire, Şam, Bağdat, Selanik gibi büyük şehirlerin hepsinde Bâb Mahkemesi bulunmakla birlikte bunların içerisinde en önemlisi ve tanınmış olanı İstanbul Bâb Mahkemesi’dir. İstanbul’un son yüzyılları hakkında kritik bilgiler ihtiva eden bu mahkemede genellikle aile hukuku davaları görülmektedir (İpşirli, 1991:362; Şimşek, 2012:3). Nitekim Osmanlı’da kadının konumuna panoramik bir bakış elde edebilmek için İstanbul Bâb Mahkemesini ve Diyarbekir Şer’iyye Sicillerini seçmemizin yegâne nedeni bu iki mahkemenin coğrafi açıdan kritik olmasının yanı sıra konumuzla bağlantılı davaların söz konusu mahkemelerde yoğun bir şekilde görülmesidir.

Çalışmamızda muhâlea konusunun teorik zemindeki sistematigi İstanbul ve Diyarbekir kayıtlarının değerlendirilmesi ve karşılaştırılması ile birlikte ele alınacaktır.

I. HUL’/ MUHÂLEANIN TANIMI

Sözlükte “çekip çıkarmak, bir bağdan kurtulmak; salıvermek, bırakmak” anlamlarına gelen hul’ (خلع) kelimesi (Cezîrî, 1991: 2547-2548) ıstılahta “Birbirleriyle anlaşmakta güçlük çeken eşlerin hususi lafızlar kullanarak kadının vermeyi kabul ettiği bir bedel karşılığında, karşılıklı rıza sonucu evlilik bağından kurtulması” anlamına gelmektedir (Aslan, 2015: 246; Döndüren, 2011: 438; Erdoğan, 2019: 204, 390).

İslam hukukunda ömür boyu yaşamaya karar veren eşler arasındaki bağın yakınlığı sebebiyle taraflar mecazî olarak birbirlerini örten manevi bir giysi şeklinde tasavvur edilmektedir (Atar,2005: 399; Cezîrî, 1991: 2548). Nitekim Bakara Suresi 187. âyet-i kerîmede Allah “Onlar (kadınlar) sizin giysileriniz ve siz de onların giysilerisiniz” buyurmaktadır. Bu durum hukuka da yansyarak tarafların aralarındaki evlilik bağını koparmaları bu elbiseyi çıkarmaları olarak değerlendirilmiştir.

Diğer yandan hul’, içerisinde karşılıklı rıza barındırması hasebiyle Arapça’ da işteşlik bildiren müfâ’ale bâbına sokularak klasik kaynaklarda “muhâlea” şeklinde kavramsallaştırılmıştır. Dolayısıyla İslam âlimleri muhâlea akdini şer’î bir uygulama olarak değerlendirmişlerdir. Bu durum ise muhâlea akdinin fıkıh kitaplarında kuruluşundan, akdın tamamlanmasıyla ortaya çıkan sonuçlarına kadar sistematik bir zeminde incelenmesini gerekli kılmıştır.

a- Muhâlea Akdinin Kuruluşu:

Muhâlea akdi tarafların karşılıklı irade beyanlarını belirli lafızlarla dile getirmeleri ve bir bedel zikretmeleriyle birlikte kurulmuş olur (Korkmaz, 2019: 4). Hukukî işlemlerde tarafların niyetlerinin ve isteklerinin dışı yansıması anlamına gelen irade beyanı îcab ve kabul olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İcab tarafların birinden gelen ilk teklif, kabul ise ilk teklife cevap olarak verilen onay yahut red sözlerini ifade etmektedir (Apaydın, 2000: 387).

Her ne kadar muhâlea metodu sadece kadınların kullandıkları bir metot şeklinde değerlendirilse de fıkıh kitaplarında îcabın erkekler tarafından geldiği durumların bulunması bu metodun erkekler tarafından da kullanıldığını göstermektedir. Boşanma yetkisi elinde olan bir erkeğin evlilik akdini sonlandırmak için muhâlea metodunu tercih etmesi boşanma sonucunda erkeğin yükümlü olduğu birtakım malî sorumluluklardan kurtulmak istemesi olarak yorumlanabilir. Nitekim evlilik akdi ile birlikte erkeğin zimmetinde kadına ödenmek üzere mehir ve nafaka gibi bir takım malî borçlar sabit olmaktadır. Erkek boşanmak için muhâlea metodunu seçtiği takdirde kadından bedel olarak bahsi geçen borçların zimmetinden silinmesini talep etme şansına sahiptir. Fakat erkeklerin bu metodu tercih etmesi İslâm âlimleri tarafından hoş karşılanmamaktadır.

İstanbul Bâb Mahkemesi'nde kayıt altına alınan muhâlea davalarının tamamında davayı açan tarafın kadın olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan Diyarbekir Şer'iyeye Sicillerinde kayıt altına alınan muhâlea davalarında ilk irade beyanının erkek tarafından geldiği örneklerle rastlanmıştır:

*“Meclis-i şer’de zevc-i muhâli’i Kemun? Hasan Beşe mahzarında üzerine **merkûm beni hul’ etmekle** (...) iki yüz gurus mehrimi taleb [ve] suâl, cevâbında mehrini bana hibe ve ben dahi bedeline hul’ eylemiş[imdir] dedikde (...) beyyine taleb olundukda şuhûd-ı ahrâr-ı ricâl-i müslimînden Dellâl Ahmed Beşe ve Kürdoğlu Mehmed Beşe meclis-i şer’de (...) iki yüz gurusdan geçip bedeline hul’ eylemişdir dedikde mehr-i mezkûr lâzım gelmeyip üç mâh (...) nafaka meclis-i şer’de otuz gurus takdîr olunup meblağ-ı mezkûru meclis-i şer’de tamâmen (...) eylediği işbu mahalle şerh verildi (Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Diyarbekir Şer’iyeye Sicilleri (DŞS), 3828:361)”*

İrade beyanının ilk olarak kimin tarafından dile getirildiğinin tespit edilmesi akdin sıfatını etkilemektedir. Teklif kadın tarafından geldiği takdirde muhâlea akdi alış-veriş akdi gibi değerlendirilmekte ve alış-veriş akdinin kuralları esas alınarak akit kurulmaktadır. Bunun sebebi kadının evlilik bağı sonlandırmak için bir bedel ödemesidir. Teklifin erkek tarafından gelmesi durumunda ise muhâlea akdi yemin olarak nitelendirilmekte ve yemin hükümleri

zemininde akit kurulmaktadır. Bunun sebebi ise boşanma yetkisini elinde bulunan erkeğin bu yetkisini kullanmayı bir bedele bağlamış olmasıdır.⁷

Muhâlea akdinin kurulması hususunda önemli olan bir diğer nokta ise muhâlea bedelinin belirlenmesidir. İslam âlimleri arasında evlilik akdi esnasında kadına mehir olarak verilebilen her şeyin muhâlea akdinde de bedel olabileceği üzerine fikir birliği bulunmaktadır. Bunun yanı sıra evlilik akdiyle birlikte kadının almaya hak kazandığı mehir ve iddet nafakasından vazgeçmesinin de muhâlea akdinde bedel olarak zikredilebileceği ifade edilmektedir (Yaman, 2017: 91; Döndüren, 2011: 438).

Tüm bunlarla birlikte İslam âlimleri kadının bedel vereceği durumları ve söz konusu bedelin miktarını incelemişlerdir. Genel kabule göre boşanma sebebinin erkekten kaynaklandığı durumlarda kadının erkeğe bedel ödemesi hukuken geçerli olsa da diyâneten caiz olmadığı ifade edilmektedir.⁸ Öte yandan boşanma sebebinin kadından yahut her iki taraftan ortaklaşa kaynaklandığı durumlarda âlimler arasında fikir ayrılığı bulunmaktadır. Bir kısmı diyâneten erkeğin kadına ödediği mehir miktarından fazla bir bedel talep edemeyeceğini, diğer bir kısmı ise mehir olarak takdir edilen miktardan fazla miktarda bedel talep edebileceğini söylemişlerdir. Ne var ki İslâm âlimlerinin aralarında ki bu fikir ayrılığı mahkeme kararını etkilememekte, resmi olarak anlaşmazlığın kimden kaynaklandığına ve miktarına bakılmaksızın istenen bedel geçerli sayılmaktadır (Bilmen, ty.: 270).

İki şehrin kayıtları incelendiğinde muhâlea akdi için büyük oranda zikredilen bedelin kadının ödenmemiş mehri, iddet nafakası⁹ ve meûnet-i süknâsı¹⁰ hakkında olduğu görülmektedir. Örnek vermek gerekirse:

“[6b-1] Havva Hanım'ın kocasından muhâlaa yoluyla boşandığı Muhâla'a Ma'rûz Sâhibe-i arzuhâl mu'arrefetü'z-zât Havva bt. es-Seyyid Mehmed nâm hatun İstanbul Bâb Mahkemesi'nde meclis-i şer'de zevc-i muhâlî'ı derûn-ı arzuhâlde mezkûrî'l-ism es-Seyyid Raif b. es-Seyyid Ahmed nâm kimesne muvâcehesinde mezbûr es-Seyyid Raif beş yüz gurus mehr-i mu'accel ve beş yüz [bir] gurus mehr-i müeccel tesmiyesiyle zevc-i dâhilim olup lâkin beynimizde hüsn-i mu'âşeretimiz olmamağla mezbûrun zimmetinde mehreyn-i mezkûreynim

⁷ Alış-veriş akdi ve yemin konuları için bkz. (Aybakan,2001:488; Bardakoğlu, 1992: 13-19; Boynukalın, 2013: 417-420).

⁸ Diyani - Kazai Ayrımı noktasında detaylı bilgi için bkz. (Güman, 2021).

⁹ İddet: Evlilik akdinin sonlanmasının akabinde kadının yeniden evlenmeden evvel beklemesi gereken süreyi, iddet nafakası ise bu süre içerisinde boşandığı adamın kadına verdiği geçim ücretini ifade etmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. (Acar, 2000: 466-471).

¹⁰ Meûnet-i süknâ: Kadının iddet süresi boyunca barınma ihtiyacını karşılamasını ifade etmektedir.

olan bin bir guruş ile nafaka-i iddet-i mu'ayyene-i ma'lûmem üzerlerine ve me'ûnet-i süknâm dahi kendi üzerime olmak üzere zevcim mezbûr es-Seyyid Raif ile muhâla'a-i sahîha-i şer'iyeye ile hul' olduğumda ol dahi hul'-ı mezkûru ba'de'l-kabûl ancak hukûk-ı zevciyyete müte'allika da'vâdan tarafeynden her birimiz âharın zimmetini kabûlü hâvî ibrâ ve iskât eyledik deyü ikrâr ve tasdikleri huzûr[-ı âlîlerine i'lâm olundu. Fî 21 Receb sene [12]55" (BOA, İstanbul Bâb Mahkemesi (İBM) 397: 81).

"Taceddin mahallesi sâkinelerinden Fâtıma bt. Ramazan meclis-i şer'de Ömerkânlı aşîretinden zevci Ali b. Mahmud muvâcehesinde zimmetinde mütekarrer ve ma'kûdun aleyh olan mehr-i müeccelinden fâriğa olup nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâsı kendi üzerine olmak üzere muhâla'a oldukları işbu mahalle şer' ve kayd olundu. Fî selhi Ra. sene [12]64" (BOA, DŞS, 3803: 644).

Bazı kayıtlarda kadınların mehir, iddet nafakası ve me'ûnet-i süknâsı gibi haklarından vazgeçmelerine ilaveten bir takım ek bedeller de talep edildiğine rastlanmaktadır. Söz gelimi İstanbul Bâb Mahkemesinde Ayşe Hanım'ın geçinemediği kocası Mehmet'ten muhâlea yoluyla boşandığı kayıttta Mehmet beyin Ayşe Hanım'dan bedel olarak bir elmas yüzük ve bir sîm (gümüş) ile ve bir sagîr (küçük) sedefkârî çekmece kıymetlerinden hakkı olduğunu iddia ettiği bin guruşun iki yüz elli guruşunu birkaç gün içerisinde kendisine teslim edilmesi kalan yedi yüz elli guruşun ise daha sonradan verilmesini zikrettiği görülmektedir. İlgili kayıt şu şekildedir:

"[45a-2] Ayşe Hanım'ın geçinemediği kocası Mehmed'den muhalaa yoluyla boşandığı Muhâla'a Ma'rûz İstanbul'da Taşkasab kurbünde Ördekkasab mahallesinde sâkine zâtı mu'arrefe Şerife Âişe Hanım bt. el-hâzır [el-Hâc] es-Seyyid Mustafa b. Halil İstanbul Bâb Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i münîrde zevci muhâlî'ı derûn-ı arzuhâlde mezkûrû'l-ism Mehmed b. Mustafa muvâcehesinde mezbûr Mehmed sekiz yüz bir guruş mehr-i mu'accel-i müstevfâ ve altı yüz elli bir guruş mehr-i müeccel tesmiyeleriyle zevci dâhilim olup lâkin beynimizde hüsn-i mu'âşeretimiz olmamağla mezbûrun zimmetinde mütekarrir ve ma'kûdun-aleyh mehr-i müeccel-i mezkûrum olan altı yüz elli bir guruş ile nafaka-i iddet-i mu'ayyene-i ma'lûmem üzerlerine ve me'ûnet-i süknâm dahi kendi üzerime olmak üzere zevcim mezbûr ile muhâla'a-i sahîha-i şer'iyeye ile hul'" olduğumda ol dahi hul'-ı mezkûru ba'de'l-kabûl hukûk-ı zevciyyete ve zevcim mezbûrun zimmetinde bir elmas yüzük ve bir sîm ile ve bir sagîr sedefkârî çekmece kıymetlerinden hakkım olan bin guruşun iki yüz elli guruşunu çend rûz zarfında bana edâya ta'ahhüd etmekle bâkîsi olan yedi yüz elli guruşa ve işbu târîh-i i'lâma gelince sâir cemî' hukûk-ı şer'iyeye müte'allika âmme-i de'âvîden ben zevcim mezbûrun zimmetini ol dahi kezâlik hukûk-ı zevciyyete ve ibtidâ-i zevciyyetden işbu târîhe gelince sâir

II. ULUSAL KADIN TEMALI ÖĞRENCİ KONGRESİ

cemî' hukûk-ı şer' iyyeye müte'allika âmm-e-i de'âvîden benim zimmetimi her birimiz ibrâ-i âmm-ı sahîh-i şer'î ile kabûlü hâvî ibrâ ve iskât eyledik deyü ikrâr ve tasdikleri huzûr-ı [âlîlerine i'lâm olundu]. Fî 22 Şevvâl sene [12]55" (BOA, İBM, 397: 245-246).

Diyarbakir kayıtlarına baktığımızda ise Bezzaz Molla İsmail b. İsmail'in eşi Esmâ Hatuna muhâlea bedeli olarak birtakım borçlarının silinmesini ve boşanma işleminden sonra Esmâ Hatunun hamile olduğu ortaya çıkması durumunda doğacak çocuğun yedi yaşına kadar bakımının masraflarını karşılamasını şart koştuğu görülmektedir. İlgili kayıt şu şekildedir:

"Medîne-i Âmid mahallâtından Kamışlı mahallesi sâkinelerinden Esmâ Hâtûn bt. Hüseyin Ağa tarafından vekâlet-i mutlaka ile vekîl-i sâbitü'l-vekâlesi Lüleci Mollâ Cercis meclis-i şer'-i şerîf-i enverde Bezzâz Mollâ İsmail b. İsmail mahzarında üzerine müvekkilem mezbûre merkûmun zevcesi olup adem-i imtizâclarına mebnî tefrîki bi'l-vekâle matlûbemdir dedikde gibbe's-suâl merkûm Mollâ İsmail dahi ulâka râzî olup zimmetinde olan dört yüz gurus mehr-i müeccelesini ve üç mâh on gün nafaka ve kisve bahâsı olarak elli gurus ve mehr-i mu'acceli tarafından verdiği bir aded kadife cübbe emânet olmağla kıymeti olarak iki yüz elli gurus ve saçbağı için yüz yetmiş buçuk gurus ve bir aded taraklı entari bahâsı olarak yirmi gurus ki cem'an sekiz yüz doksan buçuk gurusâ bâliğ olup ve hânesinde olan ekal ve ekser ber-mûceb-i defter cihâzını ve meblağ-ı mezbûr sekiz yüz doksan buçuk gurus meclis-i şer'-i şerîf-i enverde vekîl-i merkûm Mollâ Cercis'e tamâmen ve kâmilten teslîm edip ve ba'de'l-yevm zevce-i mezbûrenin hamli zuhûra gelir ise yedi yaşına kadar terbiye ve nafaka ve kisvesi zevce-i mezbûrenin üzerine olmak üzere bedeline zevc-i merkûm hul' edip vekîl-i merkûm bi'l-vekâle kabûl edip merkûm zimmet-i zevciyete dâir âmm-e-i de'âvîden ibrâ ve iskât-ı hak eylediği hıfzan li'l-makâl mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Hurrîre fî evâilî şehri Şa'bânî'l-mu'azzam sene ihdâ ve erba'în ve mi'eteyn ve elf.

Şuhûdü'l-hâl: Müderrisinden Reîsülküttâb faziletli el-Hâc Abdullah Efendi, Kâtib-i Mahkeme Esad Efendi ve Osman Efendi ve Abdurrahman Efendi, Şamlızâde Ahmed Ağa, Çermik Nâibi Hâfiz Ahmed Efendi. Temme'l-keâm fî hâze'l-makâm" (BOA, DŞS, 3828: 377).

II. MUHÂLEA AKDİNİN SONUÇLARI

Muhâlea akdinin tamamlanmasıyla birlikte taraflar arasında İslâm hukuk terminolojisinde bâin talak olarak ifade edilen kesin boşama gerçekleşmiş olur. Bâin talak taraflar arasında hiçbir bağ kalmadığını ifade eder. İncelediğimiz kayıtların bazılarında bu durumun özellikle vurgulandığı görülür. İlgili kayıt şu şekildedir:

"Arabşeyh mahallesinde sâkine Ümmü bt. Salih Ağa, zevci Ali b. Şeyho muvâcehesinde "mezbûr Ali 500 gurus mehr-i müstevfâ ve 500 gurus mehr-i mu'accel tesmiyesiyle zevc-i dâhilim olup

târîhden beş gün mukaddem Pazar günü vâlidem işbu hâzıra bi'l-meclis bizim hânemize geldiğinde beynlerinde münâza'a vukû' bulmasıyla mezbûr Ali vâlidem mezbûrenin dîn ü îmânını cimâ' lafzıyla sebbetmekle ben mezbûr Ali'den **mübâne** olmamla zimmetinde mütekarrer ve ma'kûdün aleyh mehr-i müeccel hakkım olan 500 guruşla nafaka-i iddet-i ma'lûmemi mezbûrdan taleb ederim" deyu ba'de'd-da'vâ ve'l-inkâr. Fî Şa'bân sene [1]289.

Kavvas-ı sagir mahalleli (...) b. Emin, Molla Bahaddin mahallesinde sâkin Şemdin b. Hasan şehâdetleriyle sâbit. Fî 17 Ş. sene [1]290 (BOA, DŞS, 3731: 122.)”.

Muhâlea akdinin doğurduğu sonuçlardan bir diğeri ise muhâlea akdinin tamamlanmasıyla birlikte taraflar arasında evlilik akdi ile sabit olan tüm malî hakların düşmesidir. İncelenen kayıtlarda kadının ödemesi gereken muhâlea bedeli dışında tarafların evlilik akdi ile üzerlerinde sabit olan tüm malî hakların karşılıklı olarak silindiği vurgulanmıştır. Örneğin Hatice Hanım ile kayıkçı esnâfından Mehmed Nesib Ağa Mehmed'in arasındaki muhâlea akdinin kaydında bu durum şu şekilde ifade edilmiştir:

“[8a-3] Hatice Hanım'ın kocasından muhalaa yoluyla boşandığı Muhâla'a Ma'rûz İstanbul hisnı ebvâbından Fenerkapısı dâhilinde Abdi Subaşı mahallesinde sâkine mu'arrefetü'z-zât Hadice bt. Abdullah nâm hatun İstanbul Bâb Mahkemesi'nde meclis-i şer'-i münîrde zevc-i muhâlî'ı kayıkçı esnâfından Mehmed Nesib Ağa b. Mehmed nâm kimesne muvâcehesinde mezbûr Mehmed Nesib Ağa beş yüz guruş mehr-i müeccel-i [mu'accel] müstevfâ ve üç yüz bir guruş mehr-i müeccel tesmiyesiyle zevc-i dâhilim olup lâkin beynimizde hüsn-i mu'âşeretimiz olmamağla mezbûrun zimmetinde mütekarrir ve ma'kûdün-aleyh mehr-i müeccel-i mezkûrum olan [üç yüz bir guruş ve] nafaka-i iddet-i mu'ayyene-i ma'lûmem üzerlerine ve me'ûnet-i süknâm dahi kendi üzerime olmak üzere zevcim mezbûr Mehmed Nesib ile muhala'a-i sahîha-i şer'îye ile hul' olduğumda ol dahi hul'-ı mezkûru ba'de'l-kabûl hukûk-ı zevciyyete ve ibtidâ-i zevciyyetimizden işbu târîh-i i'lâma gelince sâir cemî' hukûk-ı şer'îyeye müte'allika âmm-e-i da'vâdan tarafeynden her birimiz âharın zimmetini ibrâ-i âmm-ı sahîh-i şer'î ile ibrâ ve iskât ve her birimiz minvâl-i muharrer [üzere] âharın ibrâsını kabûl eyledik deyu ikrâr ve tasdikleri huzûr[-ı âlîlerine i'lâm olundu]. Fî 29 Receb sene [12]55” (BOA, İBM, 397: 90).

SONUÇ

Bu çalışmada kadının kocasına vermeyi kabul ettiği bir bedel karşılığında evlilik akdini sonlandırması anlamına gelen muhâleanın 19. yüzyıl İstanbul Bâb Mahkemesi ve Diyarbekir Şer'iyye Sicilleri kayıtları ışığında Osmanlı Devleti'nde kadının konumuna ve İslam aile hukukunun uygulanış şekline bütüncül bir bakış açısı ile bakılmaya çalışılmıştır. İki şehrin kayıtları birlikte değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşmak mümkündür: İstanbul

Bâb mahkemesi kayıtlarının oldukça sistematik tutulduğu görülürken Diyarbakir Şer'iyeye Sicillerinde aynı durum gözlemlenememiştir. Bunun yanı sıra incelenen kayıtlarda muhâlea akdi için belirlenen bedellere bakıldığında İstanbul'un refah seviyesinin Diyarbakir'in refah seviyesinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Öte yandan iki şehirde de boşanma sebebi olarak taraflar arasındaki geçimsizliğin öne sürüldüğü dikkat çekmektedir.

Bu noktada ulaştığımız bir diğer sonuç ise incelenen kayıtlarda boşanma hususunda muhâlea kayıtlarının tefrik ve talâk kayıtlarına nispeten daha fazla olduğudur. Bunun birinci sebebi Osmanlı Devleti'nde kadınların yasal haklarının farkında olması ve hukuk önünde herhangi bir toplumsal cinsiyet ayrımına maruz kalmaması olabilir. İkinci sebebi ise taraflar arasında daha sonradan çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek amacıyla alacak-verecek durumlarının kayıt altına alınması olabilir.

Sonuç olarak 19.yüzyılda İslam hukuk doktrininin Osmanlı mahkemelerinde azami düzeyde takip edildiği görülmektedir. Kadın erkek fark etmeksizin mahkeme önünde herkesin eşit olduğu söylenebilmektedir. Nitekim hukukun cinsiyeti yoktur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nde kadının aktif ve etkili bir konuma sahip olduğu ifade edilebilir. Aile, kadın ve toplumsal cinsiyet hususunda İslâm hukukuna yöneltile eleştirilere daha kuvvetli cevaplar verilebilmesi adına Osmanlı mahkeme kayıtları merkezinde yapılan çalışmaların artması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

I. Mahkeme Defterleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Diyarbakir Şer'iyeye Sicilleri (DŞS), 3731 Numaralı Sicil.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Diyarbakir Şer'iyeye Sicilleri (DŞS), 3828 Numaralı Sicil.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Diyarbakir Şer'iyeye Sicilleri (DŞS), 3803 Numaralı Sicil.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul Bâb Mahkemesi (İBM), 397 Numaralı Sicil.

II. Kitap, Tez, Makale ve Dijital İçerikler

Acar, Halil İbrahim (2010). "Talâk". **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 39, İstanbul: TDV Yayınları.

Acar, Halil İbrahim (2011). “Tefrik”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 40, İstanbul: TDV Yayınları.

Ali, Kecia (2006). **Sexual Ethics and Islam: Feminist Reflections on Quran, Hadith, and Jurisprudence**. Oxford, UK: Oneworld Publications.

Apaydın, H. İbrahim (2000). “İrade Beyanı”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 22, İstanbul: TDV Yayınları.

Aslan, Mehmet Selim (2015). **İslâm Aile Hukuku**. Bursa: Emin Yayınları.

Atar, Fahrettin (2005). “Muhâlea”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 30, İstanbul: TDV Yayınları.

Aybakan, Bilal (2001). “İvaz”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 23, İstanbul: TDV Yayınları.

Bardakoğlu, Ali (1992). “Bey”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 6, İstanbul: TDV Yayınları.

Bilmen, Ömer Nasuhi (ty.). **Hukuki İslâmiyye ve İstılahı Fıkhiyye Kamusu**. Enes Sarmaşık Yayınları.

Boynukalın, Ertuğrul (2013). “Yemin”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 43, İstanbul: TDV Yayınları.

Cezîrî, Abdurrahman (1991). **Dört Mezhebe Göre İslâm Fıkhı**. (çev. Mehmet Keskin), İstanbul: Çağrı Yayınları.

Erdoğan, Mehmet (2019). **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü** (7.Baskı). İstanbul: Ensar Neşriyat.

Güman, Osman (2021) “Diyani - Kazai Ayrımı”. Anadolu İlahiyat Akademisi. [Prof. Dr. Osman Güman "Diyani - Kazai Ayrımı" - YouTube](#) (14.02.22).

İpşirli, Mehmet (1991). “Bab Mahkemesi”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 4, İstanbul: TDV Yayınları.

Korkmaz, Ömer. “18. Yüzyıl Adana Kadı Sicillerine Göre Anlaşmalı Boşanma (Muhâle’a)”. **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 19(1).

Şimşek, Ayşegül. (2012) **İslam Hukukunda Muhâlea Akdi ve Osmanlı Uygulaması** (1200-1203/1786-1789). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tucker, E. Judith (2011). **Women, Family, and Gender in Islamic Law**. New York: Cambridge University Press.

Uğur, Yunus (2010). “Şer’iyye Sicilleri”. **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**. 39, İstanbul: TDV Yayınları.

Yaman, Ahmet (2017). **İslâm Aile Hukuku**. İstanbul: Marmara Üniversitesi İFAV Yayınları.